

Bilim
Innovatsiya
Barqaror rivojlanish

Oktabr
№10, 2026

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

№ 083688

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vitautas Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 439-sahifa.
2026-yil, oktabr.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

KONSTANTIN IVANOVICH KURPAYANIDI

Green energy transition in Central Asia: capacity growth, technological diversification and system constraints.....11

TURSUNKULOVA GULCHIROY BURXONOVNA

Meva-sabzavotchilik korxonalarida biologik aktivlarni hisobga olishni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish.....24

MO'MINOV ABDUVALI AKBARALIEVICH, DJO'RAEV MUQIMJON YAQUBJONOVICH

Tritikale seleksiyasida molekulyar markerlardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligi: QTL, SSR, SNP va KASP yondashuvlari asosida.....30

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq yetishtirishda oqqanotga qarshi kimyoviy himoya tadbirlarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....43

SAYIPOV BEGZOD RAHIMOVICH

Valyuta kursi tebranishlari indeksini hisoblash va baholash.....53

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq ekinlarida o'rgimchak kanaga qarshi kimyoviy kurash choralarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....63

SHOMURODOV TOHIR BOYMUROD O'G'LI

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda aholi daromadlarining o'rni haqidagi nazariy yondashuvlar.....73

МУСТАФОКУЛОВА ЗАРИФА

Сравнительный анализ лидерства в условиях кризиса и роль молодых лидеров в развитии.....80

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarining iqtisodiy mohiyati, mazmuni va tasnifi.....87

RAXIMJONOVA SHOHSANAM BAXODIROVNA

Davlat-xususiy sheriklik asosida ijtimoiy soha infratuzilmasini rivojlantirishda "Value for Money" (VfM) baholash mexanizmini takomillashtirish.....95

QURBANOVA OYDIN TO'LQIN QIZI

Ishlab chiqarish korxonalari raqobatbardoshligini baholashning integral ko'rsatkichini shakllantirish.....101

SADIKOVA SHOHIDA OBIDQUL QIZI

O'zbekistonda piyoz yetishtirishning iqtisodiy o'rni va samaradorligi.....108

XAKIMOV RASHID

Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning o'rni va samaradorligi.....119

TOJIMATOV IZZATBEK IKROMALI O'G'LI

Don mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida intellektual marketing strategiyasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....133

SODIQOVA GAVHAR XAYRULLA QIZI

Xodimlarni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.....142

ERGASHEV ASADBEK ULUG'BEK O'G'LI, TURSUNOV G'YOS SUNNAT O'G'LI

Meva-sabzavotlarni qayta ishlashda hosil bo'ladigan ikkilamchi resurslarni biotexnologik qayta ishlash va ulardan samarali foydalanish.....148

RASULOV XAMIDJON YAKUBOVICH

Raqamli texnologiyalar va CRM tizimlarining kichik biznesdagi o'rni.....155

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarini buxgalteriya hisobini tashkil etish va uning tahlili.....168

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini ekonometrik baholash.....185

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini baholashning nazariy-metodologik asoslari.....192

MUHAMMADIEV NAUFALBEK AZIZXON O'G'LI

Elektron tijoratda sun'iy intellektdan foydalanishning kichik biznes savdo hajmiga ta'siri.....202

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ

Процедура нормирования частных показателей при оценке ресурсного потенциала аграрного сектора: сравнительный анализ методов и обоснование выбора.....210

XASANOVA RUXSORA RASULJON QIZI

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishning hududiy xususiyatlari va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....223

UMAROVA XUSNORA DILMUROD QIZI

Orolbo'yi mintaqasida xizmat ko'rsatish korxonalarini moslashuvchan (adaptiv) boshqarishning ma'lumotlarga asoslangan modelini takomillashtirish.....229

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ, ХОЛБЕКОВ ЖУРЪАТ АБДИНАБИЕВИЧ

Теоретико-методологические основы оценки ресурсного потенциала аграрного сектора: концептуальный подход и методика интегральной оценки.....234

UMARALIYEV DIYORBEEK SHUKIRALI O'G'LI

Tomchilatib sug'orish texnologiyasini joriy etishning fermer xo'jaliklari xarajat va daromadlariga ta'siri: subsidiya samaradorligining iqtisodiy bahosi (2019–2025 yillar).....247

MIRAXMEDOVA KAMOLA

O'zbekistonda turizm korxonalarini strategik boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....254

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

O'zbekistonning xalqaro soliq tizimiga integratsiyasi: BEPS minimum standartlari va ularning milliy soliq siyosatidagi ahamiyati.....261

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Anor yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash.....274

BAXADIR ADILCHAEV

Agroturizm qishloq iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va hududlarning barqaror rivojlanish vositasi sifatida.....283

XO'JAMOVA LATOFAT ASADULLAEVNA

Yashil iqtisodiyot sharoitida agrobiznesda innovatsion jarayonlarni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari.....290

BOZOROV BOBUR HAQBERDIYEVICH

Qurilishni moliyalashtirish samaradorligiga narx omillarining ta'sirini ekonometrik baholash.....297

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

Chegaralararo soliq munosabatlari: muammolar va rivojlanish istiqbollari.....307

KILICHEV ALISHER AKRAMOVICH

O'zbekiston kimyo sanoati aksiyadorlik jamiyatlarida mavsumiylikning moliyaviy barqarorlikka ta'siri: panel tahlil (2018–2026-yillar).....322

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Surxondaryo viloyatida anor ishlab chiqarish va sotish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....331

ЛЯМКИНА ВИКТОРИЯ АЛЕКСАНДРОВНА, НАБИЕВА АНОРГУЛ МУХАМЕТКАЗИЕВНА

Механизмы трансформации и управления предпринимательским университетом в условиях цифровой экономики.....338

YUSUFALIYEV OLIMJON ABDURAXMONOVICH

Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik faoliyati samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish.....347

SAYITQULOV JAHONGIR ILHOMOVICH

Tijorat banklarida raqamli bank xizmatlarini takomillashtirish istiqbollari.....358

KILICHEV ALISHER AKRAMOVICH

Mavsumiy moliyaviy siklni identifikatsiyalash va moliyaviy barqarorlikning mavsumiy tuzatilgan ko'rsatkichlari (mineral o'g'itlar ishlab chiqaruvchi korxona misolida).....365

QODIROV ZOHIDJON ERALIEVICH

Suv resurslarini boshqarishning iqtisodiy mohiyati va tamoyillari.....373

ZAFAR QODIROV ABDIVAXOBVICH

Long-term asset valuation and accounting in uzbekistan: a comparative analysis of national accounting standards.....381

SHAVQIDINOVA DILNAVOZ

AQSH va Yevropa ittifoqi mamlakatlari organik meva-sabzavotlar sertifikatlaridagi farqlar.....389

KUBAYEV DJASUR ABDUMUMINOVICH

Iqtisodiyotni raqamlashtirishda yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish omillari.....395

IBODILLAYEV HABIBULLA ABDULLAYEVICH

Madaniy meros obyektlarida turizm tadbirkorligini rivojlantirish orqali aholi bandligini ta'minlash yo'llari.....401

SHAVQIDINOVA DILNAVOZ

IFOAM – organics international: organik standartlar, sertifikatlash, organik bozor va siyosat bo'yicha statistik tahlili.....407

MAYLIYEVA SADOQAT SAFAYOZOVNA

Mintaqada tadbirkorlik salohiyatidan samarali foydalanishning ustuvor yo'nalishlari (Xorazm viloyati misolida).....413

SHIRINOV UCHQUN ABDUXALILOVICH

MHXS talablari asosida tashqi segmentar hisobotni shakllantirish metodikasi..421

ABDINAZAROV XUSAN SHAYMANOVICH, NORQOBILOVA FERUZA ABDUXOMIDOVNA

Klasterlash va infratuzilma o'rtasidagi bog'liqlikni ekonometrik modellashtirish.....430

SA'DULLAYEVA SAYYORA NASILLO QIZI

Neft-gaz sanoati korxonalarida moddiy xarajatlarning kompleks tahlili.....439

NEFT-GAZ SANOATI KORXONALARIDA MODDIY XARAJATLARNING KOMPLEKS TAHLILI

SA'DULLAYEVA SAYYORA NASILLO QIZI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

E-mail: sayyorasadullayeva2409@gmail.com

ORCID: 0009-0004-6833-7053

Annotatsiya. Mazkur maqolada neft-gaz sanoati korxonalarida moddiy xarajatlarni kompleks tahlil qilishning nazariy va uslubiy jihatlarini tadqiq etilgan. Moddiy xarajatlar tarkibi va dinamikasini baholash, ularning ishlab chiqarish tannarxidagi ulushini aniqlash, xarajatlar o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish hamda resurslardan foydalanish samaradorligini baholash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, neft-gaz sanoatining qidiruv va qazib olish, transport va saqlash, qayta ishlash hamda sotish bosqichlarida moddiy xarajatlarni tahlil qilishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida moddiy xarajatlarni kompleks tahlil qilishni takomillashtirishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: neft-gaz sanoati, moddiy xarajatlar, kompleks tahlil, ishlab chiqarish tannarxi, xarajatlar tarkibi, resurslardan foydalanish samaradorligi, xarajat omillari, uglevodorod zaxiralari, xarajatlarni optimallashtirish.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и методологические аспекты комплексного анализа материальных затрат на предприятиях нефтегазовой отрасли. Особое внимание уделяется оценке состава и динамики материальных затрат, определению их доли в производственных издержках, анализу факторов, влияющих на изменение затрат, а также оценке эффективности использования ресурсов. В статье также освещаются специфические особенности анализа материальных затрат на различных этапах производственно-сбытовой цепочки нефтегазовой отрасли, включая разведку и добычу, транспортировку и хранение, переработку и сбыт. На основе результатов исследования разработаны практические рекомендации, направленные на совершенствование комплексного анализа материальных затрат на предприятиях нефтегазовой отрасли.

Ключевые слова: нефтегазовая отрасль, материальные затраты, комплексный анализ, производственные издержки, структура затрат, эффективность использования ресурсов, факторы изменения затрат, запасы углеводородов, оптимизация затрат.

Abstract. This article examines the theoretical and methodological aspects of comprehensive analysis of material costs in oil and gas industry enterprises. Particular attention is paid to assessing the composition and dynamics of material costs, determining their share in production costs, analyzing the factors influencing cost changes, and evaluating the efficiency of resource utilization. The article also highlights the specific features of material cost analysis at different stages of the oil and gas industry value chain, including exploration and extraction, transportation and storage, processing, and sales. Based on the research findings, practical recommendations aimed at improving the comprehensive analysis of material costs in oil and gas industry enterprises are developed.

Keywords: oil and gas industry, material costs, comprehensive analysis, production costs, cost structure, resource utilization efficiency, cost drivers, hydrocarbon reserves, cost optimization.

KIRISH

Neft-gaz sanoati mamlakat iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri bo'lib, uning samarali faoliyat yuritishi energiya resurslariga bo'lgan talabni qondirish, sanoat korxonalarining uzluksiz ishlashini ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tarmoqda ishlab chiqarish jarayonlarining murakkabligi, tabiiy resurslar zaxiralarning

hududiy joylashuvi, geologik sharoitlarning xilma-xilligi, texnologik uskunalarning yuqori qiymati va logistika xarajatlarning sezilarli darajasi korxonalarda xarajatlarni samarali boshqarishni talab etadi.

Neft-gaz sanoati korxonalarida moddiy xarajatlar ishlab chiqarish jarayonining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Ular xomashyo, materiallar, ehtiyot qismlar, yoqilg'i, texnologik maqsadlarda foydalaniladigan energiya resurslari, kimyoviy reagentlar va boshqa moddiy resurslardan foydalanish bilan bog'liq xarajatlarni qamrab oladi. Ushbu resurslarning xarid narxi, sarflanish miqdori, sifati va ulardan foydalanish darajasi mahsulot tannarxi hamda korxonaning moliyaviy natijalariga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi [2;4;9].

Moddiy xarajatlarni faqat umumiy summasi yoki ishlab chiqarish xarajatlardagi ulushi asosida baholash ularning iqtisodiy mohiyatini to'liq ochib bermaydi. Chunki xarajatlar miqdorining ortishi ishlab chiqarish hajmining ko'payishi, resurslar narxining oshishi, texnologik yo'qotishlar, me'yorlardan ortiqcha sarflanish yoki moddiy resurslardan foydalanish samaradorligining pasayishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli xarajatlar o'zgarishining sabablarini aniqlash, ularni faoliyat yo'nalishlari bo'yicha guruhlash va ishlab chiqarish natijalari bilan o'zaro bog'liq holda baholash zarur. [4; 6; 9]

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining IAS 2 "Zaxiralar" standarti esa zaxiralar tannarxini shakllantirish, xarid va qayta ishlash xarajatlarini hisobga olish hamda zaxiralar qiymatini baholashning muhim tamoyillarini belgilaydi [2]. Biroq boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun moliyaviy hisobotda aks ettirilgan ma'lumotlarni operatsion ko'rsatkichlar, ishlab chiqarish hajmi, materiallar sarfi va texnologik yo'qotishlar to'g'risidagi axborotlar bilan to'ldirish talab etiladi.

Tadqiqotning maqsadi neft-gaz sanoati korxonalarida moddiy xarajatlarning tarkibi, dinamikasi, tarkibiy o'zgarishlari va samaradorligini kompleks tahlil qilish usullarini asoslash hamda xarajatlarni boshqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Neft-gaz sanoati korxonalarida moddiy xarajatlarni tahlil qilish masalalari xorijiy olimlar, xalqaro standartlar va sohaviy tashkilotlar materiallarida yoritilgan. C. Drury [4], C. Horngren, S. Datar va M. Rajan [9] xarajatlarni hisobga olish va tahlil qilishda ularning tarkibi, mahsulot tannarxiga ta'siri hamda resurslardan foydalanish samaradorligini baholashga e'tibor qaratgan. R. Kaplan va R. Cooper [5] xarajatlarni faoliyat turlari bilan bog'liq holda o'rganish zarurligini asoslagan. E. Blocher, P. Juras va S. Smith [6] esa xarajatlarni boshqarishda omillarni aniqlash va ularni kamaytirish imkoniyatlarini baholash masalalarini yoritgan.

Neft-gaz sanoatida xarajatlarni guruhlash va taqqoslashda xalqaro standartlar ham muhim o'rin tutadi. ISO 19008 standarti xarajatlarni yagona kodlar asosida tasniflashga [1], ISO 15663 standarti esa obyektning hayotiy davri bo'yicha xarajatlarni baholashga qaratilgan [3]. IAS 2 "Zaxiralar" standarti materiallar qiymati va zaxiralar tannarxini hisobga olish tamoyillarini

belgilaydi[2]. IFAC tavsiyalarida xarajatlar hisobini baholash va takomillashtirish masalalari ko'rib chiqilgan [10].

Neft-gaz tarmog'ida xarajatlarni tahlil qilishda uglevodorod zaxiralari va ishlab chiqarish bosqichlarini hisobga olish ham muhimdir. Petroleum Resources Management System (PRMS) hujjati uglevodorod resurslarini tasniflashga oid mezonlarni belgilaydi [7]. "O'zbekneftgaz" AJ ma'lumotlari esa korxona zaxiralari, ishlab chiqarish va moliyaviy ko'rsatkichlarini tahlil qilish uchun amaliy manba hisoblanadi [8].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Neft-gaz korxonalarida moddiy xarajatlarning katta qismi quyidagi jarayonlari bilan bevosita bog'liq:

- burg'ulash ishlari;
- quduqlarni ekspluatatsiya qilish;
- geologik-qidiruv faoliyati;
- qayta ishlash;
- transport-logistika jarayonlari.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ularning samarali boshqariluvchi korxona moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir o'tkazadi. Amaldagi boshqaruv hisobida moddiy resurslar asosan joriy xarajat elementi sifatida e'tirof etiladi. Ularning xarid qiymati, omborga kirim qilinishi va ishlab chiqarish jarayonidagi resurslar sarfi hisobi yuritiladi. Bu yondashuv orqali moddiy resurslarning iqtisodiy samaradorligi ko'proq qisqa muddatli xarajatlarni kamaytirish uchun takomillashtiriladi. Biroq neft-gaz sanoatida texnologik va ishlab chiqarish xususiyatlari moddiy resurslarning iqtisodiy qiymati faqatgina ularni xarid qilish narxi bilan emas, balki ularning hayotiy sikli mobaynida vujudga keladigan logistika, saqlash, ekspluatatsiya, texnik xizmat, texnologik yo'qotish, utilizatsiya xarajatlari bilan ham shakllanishini ko'rsatadi. Arzon xarid qilingan moddiy resurslarning transport xarajatlari yuqori bo'lishi, ekspluatatsiya muddati qisqaligi, texnik xizmat xarajatlarini oshirishi yoki ishlab chiqarishdagi texnologik yo'qotishlarning goshishiga olib kelishi natijasida korxonada umumiy xarajatlarning ortishi kuzatiladi. Oqibatda moddiy resurslarning faqat joriy xarajat elementi sifatida baholanishi korxobnaning uzoq muddatli iqtisodiy samaradorligini to'liq aks ettirmaydi.[3; 4; 5]

Moddiy resurslarning iqtisodiy mazmunini transformatsiyalash orqali ularni joriy xarajat elementi emas, balki hayotiy sikl davomida qiymat yaratuvchi strategik aktiv sifatida boshqaruv zaruriyati asoslab berildi. Xarajatlarni strategik aktiv sifatida e'tirof etilishi korxonada xarajatlarni uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikka olib keluvchi strategik resurs sifatida ifodalaydi. Bunda moddiy resurslarning iqtisodiy qiymati quyidagi bosqichlar bo'yicha shakllanadi. [3; 5; 6]

Zaxiralarni tasniflash orqali korxonada moddiy xarajatlar turli bosqichlarda aniq ajratiladi. Tasdiqlangan ishlab chiqarilayotgan zaxiralar bevosita ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etib, operatsion xarajatlar (OPEX) ya'ni energiya,

kimyoviy reagentlar, ehtiyot qismlar va texnik xizmat xarajatlarining asosiy manbasidir. O'zlashtirilgan, ammo hozircha ishlab chiqarilmayotgan tasdiqlangan zaxiralar vaqtincha ishlab chiqarilmayotganligi sababli ularga tegishli xarajatlar asosan texnik xizmat, ta'mirlash va qayta ishga tushirish xarajatlaridan iborat.[7;8]

1-jadval

O'zbekneftgaz AJ zaxiralari xususiyatidan kelib chiqib tannarxga ta'siri

Zaxira kategoriyasi	Xususiyati	Xarajatlarni kamaytirish imkoniyati
Tasdiqlangan ishlab chiqarilayotgan zaxiralar	ishlab chiqarish allaqachon yo'lga qo'yilgan (95%dan ortiq)	asosiy e'tibor operatsion xarajatlarni (OPEX) kamaytirishga qaratiladi. Energiya sarfi, kimyoviy reagentlar va ehtiyot qismlardan foydalanishni optimallashtirish orqali bir birlik mahsulot tannarxi (USD/boe yoki USD/ton) pasayadi.
O'zlashtirilgan, ammo hozircha ishlab chiqarilmayotgan tasdiqlangan zaxiralar	ishlab chiqarish to'xtab qolgan aktivlarni qayta ishga tushirish mumkin (71% dan yuqori)	Yangi quduq qazish (CAPEX) o'rniga mavjud infratuzilmadan foydalanish imkonini beradi va natijada kapital xarajatlar hisobiga shakllanadigan tannarx bosimi kamayadi
Tasdiqlangan ishlab chiqarishga tayyorlanmagan zaxiralar	investitsiyalarni bosqichma-bosqich rejalashtirish orqali ortiqcha yoki noto'g'ri CAPEX xarajatlarining oldi olinadi. (51% dan ortiq)	"investitsion optimallashtirish" tannarxning kelajakdagi o'sishini cheklaydi.
Ehtimoliy zaxiralar va ishlab chiqarish ehtimoli juda past bo'lgan zaxiralar	risk tahlili amalga oshiriladi (15%dan ortiq)	samarasiz loyihalarga mablag' yo'naltirish ehtimolini kamaytiradi va kapital samaradorligini oshiradi

O'zbekneftgaz AJ faoliyatida moddiy xarajatlarni takomillashtirishning dastlabki bosqichi bu zaxiralar hisoblanadi. Zaxiralar nafaqat geologik resurs, balki moddiy xarajatning shakllanishi investitsion qarorlar qabul qilish hamda tannarxni shakllantiruvchi omillardan biridir. [7; 8]

2-jadval

O'zbekneftgaz AJ kompaniyasi ichki hisob kitoblariga ko'ra sof zaxiralar holati

Zaxiralar kategoriyasi	2023-yil		2024-yil	
	Neft va kondensat (kilotonna)	Sotilgan tabiiy gaz (million m ³)	Neft va kondensat (kilotonna)	Sotilgan tabiiy gaz (million m ³)
Tasdiqlangan ishlab chiqarilayotgan zaxiralar	5 682	255 202	5 095	230 612
O'zlashtirilgan, ammo hozircha ishlab chiqarilmayotgan tasdiqlangan zaxiralar	46	1 713	46	1 713
Tasdiqlangan ishlab chiqarishga tayyor (yoki o'zlashtirilgan) zaxiralar	5 728	256 915	5 141	232 329
Tasdiqlangan ishlab chiqarishga tayyorlanmagan zaxiralar	4 081	129 050	4 071	128 603
Jami tasdiqlangan zaxiralar	9 809	385 965	9 212	360 932
Ehtimoliy zaxiralar	6 003	174 800	5 990	174 499
Tasdiqlangan va ehtimoliy zaxiralar yig'indisi	15 812	560 765	15 202	535 431
Qazib olinishi past ehtimolli zaxiralar	3 651	115 163	3 644	140 603
Tasdiqlangan, ehtimoliy, mumkin bo'lgan zaxiralar yig'indisi	19 463	675 928	18 846	676 034

Manba: O'zbekneft AJ kompaniyasi ma'lumotlariga asosan muallif tomonidan tayyorlangan.

O'zbekiston Respublikasi hududida 312 ta uglevodorod konlari mavjud bo'lib, ulardan 130 tasi (zaxiralarning 42%) O'zbekneftgaz AJga tegishli. 2024-yil 31-dekabr holatiga ko'ra, Kompaniyaning hisob-kitoblari ko'ra, Guruhning 124 ta asosiy konlari uchun tasdiqlangan va ehtimoliy va mumkin bo'lgan uglevodorod zaxiralari (xalqaro PRMS standartlariga muvofiq) 676 034 million kubometr savdo gazi va 18 846 ming tonna gaz kondensati va neftni tashkil etdi. Agar ishlab chiqarish hajmi 2024-yildagi darajada qolsa, Guruhning tasdiqlangan, ehtimoliy va mumkin bo'lgan zaxiralarining mavjudligi 25 yilni, tasdiqlangan zaxiralarning mavjudligi esa 14 yilni tashkil etadi. [7; 8]

Tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, zaxiralar tasnifi ishlab chiqarishning qaysi bosqichida qanday xarajat turi ustunligini aniqlab beradi va bu orqali samarasiz xarajatlarning oldi olinadi.

1-rasm. Zaxiralar tizimining tannarxni pasaytirishga ta'siri

Ehtimoliy zaxiralar va ishlab chiqarish ehtimoli juda past bo'lgan zaxiralarda risk tahlilini amalga oshirib noto'g'ri investitsiyani oldini olish orqali tannarxni pasaytirish mumkin bo'ladi. Investitsiya bevosita tannarxga ta'sir etmaydi, biroq uzoq muddatga yo'naltirilgan investitsiya ishlab chiqarish hajmining oshishi, texnologiyalarning yangilanishi, energiya va material sarfining optimallasuvi, avariya va yo'qotishlarning kamayishi hisobiga bir birlik mahsulotga to'g'ri keladigan xarajat kamayishi orqali tannarx kamayadi. Investitsiya qisqa muddatda tannarxga bosim qiladi, uzoq muddatda ishlan chiqarish samaradorligini oshirish orqali tannarxni kamaytiradi. Tadqiqotimiz asosida O'zbekneftgaz AJ boshqaruv hisobida moddiy xarajatlarni zaxiralar tasnifi asosida hisobga olish va takomillashtirishni taklif etamiz. [3; 6; 7]

Zaxiralar tizimi korxonalarda tannarxni pasaytirishning muhim omili hisoblanadi. Samarali zaxira boshqaruvi operatsion xarajatlarni optimallashtirish, ortiqcha saqlash va transport xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi. Shuningdek, moddiy resurslarga bo'lgan ehtiyojni aniq rejalashtirish orqali kapital xarajatlarining samaradorligi oshadi. Bundan tashqari, zaxiralar to'g'risidagi ishonchli axborot noto'g'ri investitsiya

qarorlarining oldini olib, risklarni kamaytiradi. Natijada korxonaning moliyaviy barqarorligi mustahkamlanib, mahsulot tannarxi pasayadi. [3; 4; 6]

3-jadval

O'zbekneftgaz AJ faoliyati segmentlariga ko'ra umumiy savdo va boshqa daromadlar tendensiyasi (mlrd.so'm)

Ko'rsatkichlar	2022	2023	2024
Gaz, gaz kondensat va neft ishlab chiqarish va sotish	9,994	11,587	19,647
Neftni qayta ishlash va uning chakana savdosi	12,485	11,512	11,568
Gazni qayta ishlash	5,859	8,476	9,481
Boshqa	4,497	4,343	2,728
Tuzatish hamda yo'qotishlar	(4,570)	(5,770)	(9,297)
Jami	28,215	30,148	34,127

Olib borgan ilmiy tadqiqotlarimiz asosida O'zbekneftgaz AJ tomonidan faoliyatida olingan daromadlar tahlili amalga oshirildi. Jumladan, O'zbekneftgaz AJ gaz, gaz kondensat va neft ishlab chiqarish va sotish, neftni qayta ishlash va uning chakana savdosi, gazni qayta ishlash kabi ishlarni amalga oshirish natijasi olingan daromadlari tahlili amalga oshirildi. Unga ko'ra O'zbekneftgaz AJ daromadining eng katta qismi 2022-yilda neftni qayta ishlash va uning chakana savdosida olingan bo'lsa, keying yillarda O'zbekneftgaz AJni eng asosiy birinchi daromad manbasi gaz, gaz kondensat va neft ishlab chiqarish va sotish faoliyatidan olingan daromadlar tashkil qildi. 2022-yil ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekneftgaz AJ umumiy daromadining 44,2 % neftni qayta ishlash hamda uning chakana savdosidan tushgan. Neftni qayta ishla va uning chakana savdosi faoliyatidan oladigan daromadlar ulushi keying yillar sezilarli qisqargangan. Jumladan, 2023-yilda Neftni qayta ishla va uning chakana savdosi faoliyatidan olingan daromad 11,512 mlrd.so'mni tashkil qilgan bo'lib, umumiy daromad tarkibidagi ulushi 38,2 % ga tushganini ko'rishimiz mumkin. 2024-yilga kelib esa bu ulush yanada qisqarib 33,9% ni tashkil qilgan. Biroq 2024-yildagi ushbu qisqarish fonida Neftni qayta ishla va uning chakana savdosi faoliyatidan olingan daromad hajmi emas boshqa turdagi faoliyatdan olingan daromad hajmini keskin ortishi sabab bo'lgan. Chunki 2024-yilda Neftni qayta ishla va uning chakana savdosi faoliyatidan olingan daromad hajmi deyarli o'zgarmagan. [8]

Tadqiqotlarimiz natijalariga ko'ra, Gaz, gaz kondensat va neft ishlab chiqarish va sotish faoliyati O'zbekneftgaz AJ asosiy daromad manbaiga aylanib bormoqda. Masalan, 2022-yilda O'zbekneftgaz AJ Gaz, gaz kondensat va neft ishlab chiqarish va sotish faoliyatidan olgan daromadi umumiy daromadni uchdan bir qismidan ko'proqni (35,4%) tashkil qilib, daromadlar tarkibida ikkinchi eng yaxshi natija hisoblangan. Biroq keying yillarda, Gaz, gaz kondensat va neft ishlab chiqarish va sotish faoliyatidan olingan daromad hajmi keskin ortib borgan. Jumladan, 2023-yilda 11,587 mlrd.so'mga yetgan bo'lsa, 2024-yilga kelib

esa ushbu ko'rsatkich 19,647 mlrd.so'mlik hajm bilan umumiy daromadning 57,6 ni tashkil qilgan. [8]

O'zbekneftgaz AJ faoliyatida Gazni qayta ishlash faoliyati ham eng muhim faoliyat sohalaridan sanaladi. So'nggi yillarda ushbu faoliyatdan olingan daromad hajmi ham keskin ortmoqda. Masalan, 2022-yilda O'zbekneftgaz AJ faoliyatida Gazni qayta ishlash faoliyatidan olingan daromad hajmi 5,859 mlrd.so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2024-yilga kelib esa bu ko'rsatkich 9,481 mlrd.so'mga yetganini ko'rishimiz mumkin. Keying yillarda ham O'zbekneftgaz AJ faoliyatida ushbu sohalardan olinadigan daromad hajmi keskin ortishi kutilmoqda. Bunga ikki holat sabab sifatida keltirishimiz mumkin. Birinchisi, O'zbekneftgaz AJ mahsulotlariga talabning oritishi natijasida narx oshishi. Ikkinchisi, O'zbekneftgaz AJ mahsulotlar hajmini yanada kengayishi. [8]

XULOSA

Neft-gaz sanoati korxonalarida moddiy xarajatlarni kompleks tahlil qilish ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish, mahsulot tannarxini boshqarish va korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, moddiy xarajatlarni faqat umumiy summasi yoki ishlab chiqarish xarajatlaridagi ulushi bo'yicha baholash yetarli emas. Ularning tarkibi, dinamikasi, mahsulot birligiga to'g'ri keladigan sarfi va ishlab chiqarish natijalari bilan bog'liqligi birgalikda o'rganilishi zarur. [4; 6; 9]

Ikkinchidan, neft-gaz sanoatining qidiruv va qazib olish, transport va saqlash, qayta ishlash hamda sotish bosqichlari moddiy xarajatlarning shakllanish xususiyatlari bilan farqlanadi. Shu bois tahlil ko'rsatkichlarini faoliyat yo'nalishlari va xarajat markazlari bo'yicha tabaqalashtirish maqsadga muvofiq. [1; 3; 7]

Uchinchidan, moddiy xarajatlarning o'zgarishini narx va miqdor omillariga ajratish xarajatlarning ortishi yoki kamayishi sabablarini aniqroq aniqlash imkonini beradi. Tahlilda ishlab chiqarish hajmi, texnologik yo'qotishlar, materiallar sifati va logistika omillari ham hisobga olinishi lozim. [4; 6; 9]

To'rtinchidan, moddiy xarajatlarning tahlilini raqamli hisob tizimlari va operatsion ma'lumotlar bilan integratsiyalash resurslar harakatini kuzatish, me'yorlardan og'ishlarni aniqlash va nazoratni takomillashtirishga yordam beradi. [1; 4; 10]

Beshinchidan, taklif etilgan kompleks tahlil yondashuvini amaliyotga tatbiq etish uchun korxonalarning haqiqiy buxgalteriya va ishlab chiqarish ma'lumotlari asosida sinov tahlillari o'tkazish, aniqlangan og'ishlar sabablarini baholash va tegishli boshqaruv choralarining iqtisodiy samaradorligini hisoblash zarur. [4; 6]

Umuman olganda, moddiy xarajatlarni tarkibiy, dinamik, omilli va samaradorlik ko'rsatkichlari asosida kompleks tahlil qilish neft-gaz sanoati korxonalarida xarajatlarni boshqarish sifatini oshirish va resurslardan foydalanish bo'yicha asoslangan qarorlar qabul qilish uchun metodologik asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. International Organization for Standardization. ISO 19008:2016. Petroleum and natural gas industries — Standard cost coding system for oil and gas production and processing facilities. Geneva: ISO. https://www.iso.org/obp/ui?_escaped_fragment_=iso:std:iso:19008:dis:ed-2:v1:en
2. IFRS Foundation. IAS 2 Inventories. International Financial Reporting Standards. <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-2-inventories/>
3. International Organization for Standardization. ISO 15663: Petroleum, petrochemical and natural gas industries — Life cycle costing. Geneva: ISO. https://www.iso.org/obp/ui?_escaped_fragment_=iso:std:iso:15663:ed-1:v1:en
4. Drury, C. Management and Cost Accounting. 10th ed. Cengage Learning, 2018.
5. Kaplan, R. S., Cooper, R. Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance. Harvard Business School Press, 1998.
6. Blocher, E. J., Juras, P. E., Smith, S. D. Cost Management: A Strategic Emphasis. 8th ed. McGraw Hill, 2022.
7. Society of Petroleum Engineers (SPE). Petroleum Resources Management System (PRMS). Revised June 2018. <https://www.spe.org/en/industry/petroleum-resources-management-system-2018/>
8. “O‘zbekneftgaz” AJ. 2024-yil yakunlari bo‘yicha kompaniya faoliyati, uglevodorod zaxiralari va moliyaviy ko‘rsatkichlariga oid korporativ ma‘lumotlar. Kompaniya rasmiy axborot resurslari.
9. Horngren, C. T., Datar, S. M., Rajan, M. V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. 16th ed. Pearson, 2018.
10. International Federation of Accountants (IFAC). Evaluating and Improving Costing in Organizations. International Good Practice Guidance, 2009.
11. International Accounting Standards Board (IASB). Conceptual Framework for Financial Reporting. IFRS Foundation, 2018.
12. International Organization for Standardization. ISO 55000:2014. Asset management — Overview, principles and terminology. Geneva: ISO.

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688